

УДК 371.134

О. Л. Остапчук

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх соціальних педагогів до гендерного виховання підлітків, проаналізовано можливості включення гендерного компонента у фахову підготовку соціальних педагогів.

Вступ

Дослідники професійної підготовки соціальних педагогів наголошують на суперечності між постійним ускладненням функцій соціально-педагогічної діяльності та неготовністю соціальних педагогів до діяльності з їх реалізації. С. Гришак звертає увагу на те, що завдання гендерного виховання значною мірою покладається на соціальних педагогів і на соціальних працівників, але на сьогодні вони не отримують відповідної професійної підготовки в цьому напрямку [1, с. 5]. Тому потреба включення гендерного компонента у фахову підготовку соціальних педагогів обумовлюється трансформаційними зрушеннями, змінами в сучасній соціокультурній ситуації та підвищенням професійних вимог до соціального педагога, розширенням кола його функціональних обов'язків.

Мета статті: обґрунтувати педагогічні умови підготовки майбутніх соціальних педагогів до гендерного виховання підлітків. Відповідно до мети можна виділити такі завдання: проаналізувати накопичений досвід щодо підготовки фахівців до реалізації гендерного підходу у професійній діяльності; розглянути особливості процесу професійної підготовки соціальних педагогів; проаналізувати можливості включення гендерного компонента у фахову підготовку соціальних педагогів.

У педагогічній науці різні аспекти професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів вивчалися дослідниками І. Зверєвою, А. Капською, Г. Лактіоною, Л. Міщик, В. Поліщук, С. Харченко та ін. Проблеми підготовки фахівців до реалізації гендерного підходу у професійній діяльності, формування гендерної культури студентів ВНЗ, умов впровадження гендерного підходу у ВНЗ знайшли відображення у дисертаційних дослідженнях С. Гришак, І. Іванової, І. Мунтяна, Н. Приходькіної, П. Терзі та інших. Потребу інтеграції гендерного підходу в підготовку саме соціальних педагогів обґрунтовують В. Васильєва, Т. Голованова, Л. Міщик.

Виклад основного матеріалу

Поняття «підготовка до педагогічної діяльності» С. Вітвицька розглядає як об'єктивний творчий процес, що ґрунтується на закономірностях, зумовлених потребами соціально-економічного і культурного розвитку суспільства, стратегічними завданнями реформування педагогічної освіти в Україні [2, с. 67]. Поняття готовності розглядається різними авторами не ідентично: як наявність спроможності, як якість особистості, як частковий ситуативний стан, як відношення і т. п.; як особливий психічний стан, наявність у суб'єкта образу структури визначеної дії та постійної спрямованості свідомості на його виконання [3, с. 25]. Автори схильні до того, що зміст і структура готовності особистості до праці визначається вимогами до діяльності (її видів), до психологічних процесів, стану, досвіду і властивостей особистості. Педагогічні умови розуміються як система певних форм, методів, матеріальних умов, реальних ситуацій, що об'єктивно склалися, чи суб'єктивно створених, необхідних для досягнення конкретної педагогічної мети.

На нашу думку, процес підготовки майбутніх соціальних педагогів до гендерного виховання підлітків буде ефективним за таких педагогічних умов:

1. Включення гендерного компонента у фахові дисципліни.
2. Розробка та впровадження спецкурсу із гендерної тематики.
3. Залучення майбутніх соціальних педагогів до участі у діяльності Центру гендерної освіти.
4. Включення гендерного компонента до педагогічної практики студентів-соціальних педагогів.

Аналіз педагогічної умови «Включення гендерного компонента у фахові дисципліни». На застосуванні гендерної тематики в системі фахових та психолого-педагогічних дисциплін в процесі підготовки соціальних педагогів наголошує Л. Міщик [4, с. 91]. Дисципліни циклу професійної та практичної підготовки соціальних педагогів мають широкі можливості щодо включення гендерного компонента, оскільки на заняттях здійснюється аналіз соціальної структури суспільства, обґрунтовуються засадничі етичні принципи (як-от: рівність, толерантність, антидискримінаційність), розглядаються проблеми клієнтів, методики й технології роботи з вразливими групами населення, з'ясовуються особливості надання допомоги сім'ям, відбувається ознайомлення із зарубіжним досвідом тощо. Нами проаналізовано дисципліни, які входять до навчального плану підготовки бакалавра із соціальної педагогіки, на предмет наявності можливостей для включення гендерного компонента.

Курси «Педагогіка», «Теорія та історія соціального виховання» дозволяють проаналізувати підходи до виховання осіб різної статі у різні історичні періоди, ознайомитися із досвідом роботи представників певної епохи у цьому напрямку; засвоїти методологічні основи педагогіки, вивчити принципи, методи, засоби, прийоми, закономірності, форми навчання та виховання, що становлять базу для практичного досвіду. Предмет «Етика соціально-педагогічної діяльності» покликаний ознайомити студентів з основними положеннями професійної етики, співвіднести особисті та моральні якості майбутнього спеціаліста соціальної сфери. Можна зацентувати увагу на тому, що принципи соціальної роботи тісно пов'язані з ідеєю гендерної рівності. Під час вивчення дисципліни «Соціальна педагогіка» студенти отримують концептуальні знання про соціально-педагогічну діяльність як професію, законодавчі засади роботи соціального педагога, фактори соціального формування особистості, принципи і методи соціально-педагогічної діяльності тощо. Усвідомлення цих питань студентами позитивно позначиться й на розумінні гендерної тематики. Професійна діяльність соціального педагога пов'язана із сімейним вихованням та взаємодією з батьками учнів як у плані впровадження різних форм соціально-педагогічної допомоги родині, так і в плані його корекції та педагогічної освіти батьків. Ресурси дисциплін «Педагогіка сімейного виховання», «Соціальний супровід сім'ї» безпосередньо стосуються питань відповідального батьківства, специфіки виховання осіб різної статі, допомоги різним типам сімей із метою збереження, відновлення їх функцій, захисту та реалізації прав членів сім'ї у родині та прав сім'ї у суспільстві. Курс «Основи профорієнтаційної роботи» створює передумови для аналізу особливостей професійного становлення чоловіків і жінок, ідентифікації випадків трудової дискримінації та оволодіння способами поведінки у такій ситуації, розвитку навичок асертивної (упевненої) поведінки тощо. Оскільки соціальний педагог дбає про професійне самовизначення учнів, то врахування гендерного компонента під час проведення профорієнтаційної роботи допоможе зробити її ефективнішою: необхідно розкривати суть професії, ознайомлювати учнів із професіограмами різних видів професій, гендерною проблематикою у сфері зайнятості (дискримінаційні процеси під час найму на роботу, в оплаті праці, у разі скорочення персоналу, за просування на посадах, у підвищенні кваліфікації). Доцільно зауважити, що чоловіки і жінки однаково успішно можуть справлятися із професійними обов'язками, а професійна зреалізованість — важливий компонент у структурі досягнень як чоловіка, так і жінки. Гендерну складову під час вивчення курсу «Соціальна робота у сфері дозвілля» можна реалізувати, розглядаючи зміст і організацію дозвіллевих соціально-профілактичних заходів із різними групами населення. Цей предмет сприяє формуванню умінь підготовки та проведення соціально-педагогічних заходів з урахуванням гендерного компонента, вихованню гендерної чутливості, зокрема під час організації та проведення дитячого дозвілля. У межах курсу «Основи соціалізації особистості» доцільно розглянути поняття «гендерна соціалізація», простежити вплив різних агентів на процес гендерної соціалізації, проаналізувати наслідки традиційної гендерної соціалізації для жінок (міф про «головне призначення» жінки; страх успіху; феномен «скляної стелі»; комплект 3 в 1; подвійна завантаженість жінок; зовнішність жінок і вимоги до неї; насильство над жінками) та чоловіків (лідерство, суперництво; норма успішності/статусу; норма розумової твердості; норма фізичної твердості; норма антижіночності; норма емоційної твердості (за Ш. Берн), розглянути можливості гендерно-чутливої соціалізації. У межах навчального предмету «Соціальна молодіжна політика» розглядаються зміст і напрямки соціальної політики держави у молодіжній сфері, аналізуються соціальні проблеми в Україні, причинами яких є неврахування гендерного підходу та поширення гендерних стереотипів, що деструктивно впливають на суспільне життя (фемінізація безробіття, низький рівень представництва жінок у владних органах, чоловічий суїцид як наслідок неможливості відповідати суспільному еталону маскуліності, розірвання шлюбу з причини психо-фізичного перевантаження жінок тощо). Особливу увагу варто звернути на розробку соціальних програм з урахуванням гендерного підходу.

У межах дисципліни «Технології соціально-педагогічної діяльності» гендерні аспекти висвітлюються під час розгляду проблем насилля, превентивізації проституції, організації допомоги потерпілим від торгівлі людьми, роботі з різними категоріями клієнтів тощо. Гендерна проблематика пронизує весь дискурс такого предмета, як «Етика і психологія шлюбних взаємин». Логіка і структура курсу «Психолого-педагогічні засади міжособистісного спілкування» дозволяє звернути увагу на закономірності міжособистісної взаємодії та перцепції, параметри міжособистісних стосунків, труднощі та дефекти спілкування, фактори ефективного спілкування. У межах курсу «Технології соціальної роботи в зарубіжних країнах» варто висвітлити досвід упровадження технологій соціальної роботи у країнах, де реалізується політика гендерної інтеграції (наприклад, Швеція, Норвегія, Данія, Ісландія), розглянути законодавчі акти, які підкріплюють її, ознайомитись із наявними гендерно-чутливими соціальними програмами, простежити їх вплив на рівень та якість життя населення.

Отже, послідовність та системність у наповненні фахових дисциплін гендерним компонентом забезпечить розуміння майбутніми соціальними педагогами гендерних питань, сприятиме розвитку професійно-важливих якостей (як-от: емпатія, толерантність, асертивність). Водночас очевидно, що за умови невикористання ресурсів названих дисциплін у напрямку гендерної освіти створюються передумови для подальшого культивування гендерних стереотипів або нівелювання ролі гендерного фактора у суспільному поступі.

Аналіз педагогічної умови «Розробка та впровадження спецкурсу із гендерної тематики». На важливості введення курсів із гендерної проблематики в систему вищої освіти наголошує Л. Кобелянська, оскільки «це дозволить підготувати спеціалістів, готових працювати не тільки із абстрактними представниками людства, але з реальними чоловіками і жінками та враховувати їх реальні потреби і проблеми» [5, с. 5]. Ідея впровадження гендерних спецкурсів отримала підтримку й на законодавчому рівні. Так, у Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (від 08.09.2005 р., № N 2866-IV) у 5 розділі, ст. 21 йдеться про те, що «до навчальних програм вищих навчальних закладів... включаються дисципліни, які вивчають питання забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», у наказі МОН «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» (від 10.09.2009 р., № 839) також зазначено: «...продовжити впровадження курсів гендерної рівності у вищих навчальних закладах I—IV рівнів акредитації».

З метою виявлення стану готовності майбутніх соціальних педагогів до гендерного виховання підлітків було проведено дослідження (експертна оцінка). У ролі експертів виступили викладачі кафедри соціальної педагогіки Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка та Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича і кафедри соціальної педагогіки та педагогічної майстерності Житомирського державного університету імені Івана Франка. Загальна кількість опитаних — 40 осіб, із них 30 жінок, 10 чоловіків. Аналіз відповідей викладачів на питання «Які спецкурси на гендерну тематику доцільно ввести у процес підготовки соціальних педагогів у ВНЗ?» дозволив виділити три тематичних блоки. Педагогічний блок: «Гендерна педагогіка», «Соціально-педагогічна діяльність щодо формування гендерної рівності», «Проблема гендерної рівності у діяльності навчальних закладів», «Активні технології гендерного виховання», «Закордонний досвід гендерного виховання», «Методика гендерного виховання в умовах ЗОШ», «Гендерні характеристики соціально-педагогічної діяльності». Психологічний блок: «Гендерна психологія», «Основи гендерної соціалізації особистості», «Особливості гендерного консультування», «Методика розв'язання гендерних конфліктів». Суспільний блок: «Гендер і суспільство», «Вступ до гендерних досліджень», «Гендерні студії», «Гендерні стереотипи: сутність та шляхи подолання», «Гендерний паритет у розбудові демократичного суспільства», «Механізм реалізації гендерної політики в Україні».

У Житомирському державному університеті імені Івана Франка із 2006 року для майбутніх соціальних педагогів викладається курс «Гендерна педагогіка». Загальна кількість годин — 81, з яких 28 год. — аудиторних (14 год. лекційних і 14 год. семінарських занять), інші — на самостійну роботу. Курс складається із двох модулів (двох кредитів ECTS). Модуль № 1 має назву «Гендерні перетворення у суспільстві», у його межах розглядаються такі теми: «Гендер і суспільство», «Гендерні стереотипи», «Гендерні проблеми професійного становлення», «Гендер у ЗМІ та рекламі», «Інструментарій гендерних досліджень», «Гендерно обумовлене насилля: системний аналіз», «Міжнародне та вітчизняне законодавство у сфері забезпечення гендерної рівності». Модуль № 2 «Проблеми освіти і педагогіки крізь призму гендеру» передбачає розгляд таких тем: «Історія ста-

новлення гендерного підходу в освіті», «Гендерна соціалізація. Освітні заклади як провідні агенти гендерної соціалізації», «Відповідальне батьківство», «Гендерний вимір в освіті», «Техніки подолання супротиву гендерній рівності в освіті», «Діяльність соціального педагога з упровадження гендерного підходу», «Дослідження за методом 3R — практичним інструментом гендерного підходу».

Досвід викладання спецкурсу «Гендерна педагогіка» протягом 2006—2010 рр. засвідчив необхідність врахування таких особливостей:

1. Специфіка гендерного знання передбачає розвиток особистості через уповноваження дівчат і хлопців, жінок і чоловіків, тому навчальний діалог треба будувати «розсуваючи межі толерантності»: надати людині можливість переглянути свої стереотипні уявлення, але не нав'язувати інші, залишивши право вибору за нею.

2. Гендерна педагогіка має критичну складову, і, обґрунтовуючи структурну нерівність, часто доводиться апелювати до випадків прояву дискримінації за ознакою статі, виділяти сфери нерівних можливостей, аналізувати елементи «прихованого» навчального плану. Тому обов'язково треба пропонувати, або спільно із студентами/студентками виробляти способи подолання гендерного дисбалансу, показувати, що ці проблеми є, але їх можливо вирішити за умови активної участі самих людей.

3. Важливо надати студентам інструментарій — конкретні методи, за допомогою яких можна дослідити, уобразити, зафіксувати прояви балансу/дисбалансу (як-от: 3R, контент-аналіз, педагогічне спостереження тощо).

4. Увага до особистого досвіду студентів/студенток, можливість його проговорити та проаналізувати з огляду на гендерний аспект.

5. Використання інтерактивних форм і методів (як-от: тренінгові елементи, перегляд та обговорення відеоматеріалів про гендерні аспекти буття, тематичні дискусії, гендерний аналіз, завдання з використанням методу 3R, обговорення життєвих ситуацій крізь призму гендеру, педагогічні спостереження, організація творчих справ).

На нашу думку, важливою умовою підготовки майбутніх соціальних педагогів до гендерного виховання учнів підліткового віку є залучення їх до діяльності у межах Центру гендерної освіти. Центр гендерної освіти Житомирського державного університету імені Івана Франка (надалі — Центр) створено у 2007 році при університетській Студентській соціальній службі для молоді. Метою діяльності Центру є популяризація та розповсюдження гендерних знань, підвищення рівня гендерної культури молоді, стимулювання гендерної самоосвіти, а також інтеграція гендерного підходу у навчально-виховний процес освітніх закладів. Основні напрями діяльності Центру: створення інформаційних ресурсів із гендерної проблематики для учасників освітнього процесу; розробка і сприяння впровадженню навчальних курсів із гендерної тематики у вищій та загальноосвітній школі; проведення гендерних досліджень; організація та проведення науково-методичних семінарів, конференцій; залучення молоді до участі в акціях та заходах, які відповідають меті діяльності Центру. Центр діє на громадських засадах, тому волонтерство — це спосіб організувати ефективну діяльність. Соціально-педагогічна і волонтерська діяльності тісно взаємопов'язані. Волонтерська діяльність характеризується добровільністю, соціальною спрямованістю, інноваційністю, адресністю, мобілізованістю, активною громадянською позицією, що особливо важливо у світлі сучасних гендерних перетворень та досягненні сталого розвитку суспільства. Дослідники питань підготовки волонтерів до соціальної роботи — А. Капська, О. Карпенко, Н. Комарова — переконані, що у структурі мотивів добровільної діяльності для студентів-волонтерів пріоритетними є саме професійні, що передбачають визнання діяльності колегами, входження у колектив професіоналів, отримання фахових знань та умінь, навичок міжособистісної взаємодії [6, с. 21]. Науковці виділяють зокрема такі професійні набутки волонтерської діяльності, як апробація теоретичних знань на практиці; набуття додаткових фахових знань з майбутньої спеціальності; напрацювання навичок професійного спілкування; ознайомлення з новими методиками і технологіями та відпрацювання власного набору професійного інструментарію; формування індивідуального стилю професійної поведінки й діяльності.

Опанувавши базовий курс гендерної грамотності (цикл тренінгових занять) у межах Школи гендерної рівності, студенти, майбутні соціальні педагоги, активно долучаються до роботи волонтерського загону «Паритет»: проводять акції та заходи (зокрема, Житомирський обласний конкурс фоторобіт «Оголошуємо тендер на гендер», 2007 р.; масова наочна акція «Стоп сексизм!», 2008 р.; конкурс колажу «Толерантний світ» 2009 р.; Ярмарок гендерних інновацій Житомирської області,

2009 р.); обслуговують гендерно-тематичну бібліотеку; організують діяльність гендерного відеоклубу; видають газету Центру; проводять гендерні дослідження; розробляють гендерно-чутливу рекламу; укладають тематичні папки; готують тематичні виставки соціальної реклами та плакатів; організують дозвілєві заходи на гендерну тематику в обласній дитячій лікарні та виховні години у загальноосвітніх навчальних закладах; реалізують власні проекти (наприклад, «Підвищення спроможності до працевлаштування студенток 5-го курсу, в тому числі молодих матерів», 2009 р.); беруть участь у роботі інтерактивного театру тощо. Волонтери мають можливість вільного вибору напрямку (напрямів) роботи. Вважаємо, що педагогічно виправданим є використання методу «рівний-рівному». Також передбачено систематичні курси підвищення кваліфікації студентів-волонтерів.

Волонтерська діяльність на базі Центру гендерної освіти сприяє розвитку професійно важливих якостей майбутніх соціальних педагогів та підвищує їх рівень готовності до реалізації гендерного підходу у професійній діяльності в цілому, та в роботі з гендерного виховання підлітків зокрема.

Висновки

Реалізація зазначених педагогічних умов потребує послідовності й системності. Їх ефективність забезпечується єдністю якісного змісту, відповідних (інтерактивних) форм і методів організації навчального процесу, практичною цінністю, і найголовніше — дотриманням засадничих принципів, як-от чутливість до різноманіття, взаємна повага, толерантність.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку: питання розробки програм практик з урахуванням гендерної складової; аналіз дисциплін, які входять до навчального плану підготовки магістра із соціальної педагогіки, щодо включення гендерного компонента.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гришак С. М. Підготовка майбутніх спеціалістів соціальної сфери до реалізації ідеї гендерної рівності в професійній діяльності : дис... канд. пед. наук: 13.00.05 / Гришак Світлана Миколаївна. — Луганськ, 2007. — 270 с.
2. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: підручник за модульно-рейтинговою системою магістратури / Світлана Сергіївна Вітвицька. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — 384 с.
3. Колесник Н. Є. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до організації художньо-технічної творчості учнів : дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Колесник Наталія Євгенівна. — Житомир, 2007. — 280 с.
4. Міщик Л. І. Формування гендерної рівності майбутніх соціальних педагогів в умовах соціального партнерства «факультет-громадська організація»: моног. / Л. І. Міщик, Т. П. Голованова, В. В. Васильєва. — Запоріжжя : вид-во «Просвіта», 2006. — 220 с.
5. Кобелянська Л. С. Гендерна освіта в Україні: реалії та перспективи / Л. С. Кобелянська // Проблеми освіти. Науково-методичний збірник / Кол. авт. — К. : Науково-методичний центр вищої освіти, 2003. — Вип. 36. — 172 с. — С. 3—8.
6. Підготовка волонтерів до соціальної роботи : навчально-метод. посіб. / За ред. Алли Йосипівни Капської. — К. : Держсоцслужба, 2005. — 152 с.

Рекомендована кафедрою філософії

Стаття надійшла до редакції 2.11.10
Рекомендована до друку 20.11.10

Останчук Олена Леонідівна — директор Центру гендерної освіти.
Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир